

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

Экономикалық сериясы

1997 жылдан бастап шығады

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

Экономическая серия

Издается с 1997 года

ISSN 2710-3552

№ 3 (2022)

Павлодар

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета**

Экономическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ93VPY00029686

выдано
Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области экономики, управления,
финансов, бухгалтерского учета и аудита

Подписной индекс – 76133

<https://doi.org/10.48081/MCVJ6779>

Бас редакторы – главный редактор
Нургалиева А. А.
к.э.н., ассоц. профессор

Заместитель главного редактора
Ответственный секретарь

Гребнев Л. С., *д.э.н., профессор*
Шеримова Н. М., магистр

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Шмарловская Г. А.,	<i>д.э.н., профессор (Беларусь);</i>
Кунязов Е. К.,	<i>доктор PhD, доцент;</i>
Алмаз Толымбек,	<i>доктор PhD, профессор (США);</i>
Мукина Г. С.,	<i>доктор PhD, доцент;</i>
Алтайбаева Ж. К.,	<i>к.э.н., доцент;</i>
Мусина А. Ж.,	<i>к.э.н., доцент;</i>
Титков А. А.,	<i>к.э.н., доцент;</i>
Омарова А. Р.	<i>(технический редактор).</i>

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов
При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

***Маратов Т. М.**

Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ШИКІЗАТ ҚОРЛАРЫН БЮДЖЕТТЕУДІҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ

Бұл мақалада «Шикізат қорларын бюджеттеудің артықшылықтары мен кемшіліктері» магистрлік диссертациясының шеңберінде әзірленген бюджеттеудің артықшылықтары мен кемшіліктерін табу және бюджеттеуді оңтайландыру бойынша кәсіби құзыреттерін қалыптастырудың теориялық моделі ұсынылған. Бұл мақалада қарастырылған тәсілді қолданған кезде бюджеттеу процесі шешім пакеттерін осы мақсаттарға байланыстыру арқылы ұйымның мақсаттары мен міндеттеріне назар аударады. Бұл шешім пакеттерін дайындауға менеджерлер мен қызметкерлердің белсенді қатысуын қажет ететіндіктен, олар шығындар динамикасын жақсы түсіне бастайды. Бұл тәсіл ресурстарды тиімді бөлуге және шығындардың жалпы төмендеуіне әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, маңызды емес қызмет түрлері мен процестер бюджеттен жойылады. Сонымен қатар, «нөлден» бюджеттеуге көп уақыт кетеді. Әрбір шешім пакеті үшін тиісті деректерді жинап, кейбір белгісіз ақпаратты бағалау қажет. Сонымен қатар, «нөлден» бюджеттеу көптеген құжаттарды рәсімдеуді және шешім пакеттерін бағалауға көп уақытты қажет етеді. Шешім пакеттерін саралау критерийлерін анықтаған кезде жанжалдар туындауы мүмкін, ал менеджерлер бюджеттеу саласында көбірек дағдыларды қажет етеді. Бюджеттік цикл бір жылды құрайтындықтан, ұзақ мерзімді мақсаттарға қарағанда қысқа мерзімді мақсаттарға артықшылық берілуі мүмкін.

Кілтті сөздер: шикізат қорларын бюджеттеу, бюджеттерді жоспарлау, кәсіпорын программасы, шикізат қалдықтары, бюджеттеудің артықшылықтары, бюджеттеудің кемшіліктері.

Кіріспе

Ұйымның тауарлық қорларын басқарудағы қаржылық жоспарлау ең аз зерттелген сала болып саналады. Бұл бағыттағы кейбір мәселелер жалпы мамандандырылған әдебиеттерде қарастырылмайды, басқа мәселелер бойынша әртүрлі авторлардың көзқарастары айтарлықтай ерекшеленеді. Белгілі болғандай, шикізат пен материалдар қоры, сондай-ақ тауарлық қалдықтар кәсіпорынның айналым капиталы айналымының үздіксіз процесінің (кәсіпорынның операциялық және қаржылық циклдері), сондай-ақ инвестициялық циклдің (айналым капиталына инвестициялар) екі кезені болып табылады. Сондықтан кәсіпорындағы қорларды тиімді жоспарлау қаржылық және операциялық бюджеттеу процесінің құрамдас және ажырамас бөлігі ретінде ғана мүмкін [1].

Материалдар мен әдістер

Әр түрлі бюджеттерді жоспарлау, есепке алу және бақылау арқылы бюджеттеу бизнес-процестерді басқару мақсатында болжамды және нақты экономикалық көрсеткіштерді талдауға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда бюджеттеу қаржылық логистиканы басқарудың ең тиімді құралы болып табылады. Шикізат қорларын бюджеттеу өндіріс процесінде әзірленген және бекітілген шығын нормалары негізінде қызметтің қалыпты қарқынын қамтамасыз ету үшін сатып алуды жоспарлауды қамтиды. Бұл ретте бағалық өзгерістер, маусымдық ауытқулар, қойма шаруашылығының мүмкіндіктері, тасымалдау, сақтау шығыстары, сатып алу партияларының оңтайлы мөлшері ескерілуі тиіс.

Логистикалық операцияларды қаржылық қамтамасыз етудің негізгі аспектісі шикізат жеткізушілермен және дайын өнімді сатып алушылармен жасалған шарттар болып табылады. Шикізатты жеткізушілермен және дайын өнімді сатып алушылармен есеп айырысуды жүзеге асырудың шарттық тәртібін сақтау ұзақ мерзімді негізде жасалатын келісімшарттарда көрсетілген негізгі өнімді сатып алушылармен және шикізатты жеткізушілермен есеп айырысу шарттары мен мерзімдерін ескере отырып, табысты қаржылық кепіл болып табылады дайын өнімді сатуға шикізатты сатып алуды қаржылық қамтамасыз етуді нақты жоспарлауға болады [2, 3].

Қаржы ағындарын жоспарлауда дебиторлар мен кредиторлардан ақша ағындарының арақатынасын сақтау қажет. Қорларды бюджеттеу нәтижелерін ақша қаражатының қозғалысын болжауға кіріктіруге болады.

Ақшаның негізгі қозғалысы компанияның негізгі өндірістік қызметін жүзеге асырумен байланысты, яғни ақшаның кетуі, ең алдымен, жеткізушілерге негізгі шикізат үшін төлем, ал қабылдау – дайын өнім үшін сатып алушылардың ақысы [4].

Бюджеттеу әдетте дайын өнімді сату бюджетінен басталады. Қарастырылып отырған компания үшін сату бюджеті толығымен сатып алушылармен жасалған келісімшарттарға байланысты. Бюджеттеудің келесі кезеңі – Өндірістік бағдарламаны құру (өндіріс бюджеті). Өндірістік бағдарлама тек табиғи бірліктерде жасалады. Бұл сметаның негізгі нәтижесі кезең басында және соңында жоспарланған қалдықтарды ескере отырып, оны сатудың келісілген көлемін сақтау үшін жоспарланған кезеңде жасалуы керек өнім өндіру көлемі болып табылады. Өндіріс бюджеті тоқсандар бөлінісінде бір жылға ұсынылады. Бұдан әрі өнім өндірудің жоспарланған көлемін ескере отырып, материалдардың (шикізаттың) бюджеті қалыптастырылады. Бұл сметада өнімнің өндірістік бағдарламасын жүзеге асыру үшін қажет шикізаттың жоспарланған көлемі есептеледі. Жоспарланған шикізат қалдықтарын ескере отырып, жоспарланған кезеңде оны қанша сатып алу керек және ол үшін қанша ақша қажет. Материалды (шикізатты) сатып алудың жоспарланған көлемін ескере отырып, жеткізушілермен шарттар жасасуға болады. Осы есептеуден алынған мәліметтер компанияның ақша ағымының болжамына «операциялық қызмет» бөлімінде ақшаның шығуы ретінде енгізілуі керек [5].

Материалдарды бюджеттеудің кейбір кемшіліктері бар. Бюджетті құру қызметкерлерге көп уақытты қажет етеді, оларды негізгі міндеттерден алшақтатады. Материалдарды бюджеттеу инновациялар мен жаңа идеяларға ықпал етпейді, өйткені қызметкерлер ресурстарды қалай үнемдеуге болатындығын немесе бұл үшін тез өзгеретін экономикалық жағдайда не істеуге болатындығын емес, мақсаттарға жету туралы ойлайды. Болашақ өзгерістерді болжау көбінесе субъективті және бюджетті құрайтын қызметкердің кәсібилігіне байланысты.

Нәтижелер және талқылау

Бюджетті пайдаланудың әсіресе жағымсыз жағы, егер тез пайда табу ниеті ұзақ мерзімді перспективаларға сәйкес келсе, мысалы, материалдардың құнын үнемдеу сапалы өнімді алғысы келетін клиенттердің жоғалуына әкелуі мүмкін. Осыған байланысты бюджеттер клиенттердің қанағаттануы, өнім сапасы, жеткізушілермен қарым-қатынас сияқты жақсы көрсеткіштерге емес, қаржылық нәтижелерге бағытталған деп айтуға болады. Бюджеттер менеджерлердің бюджетте қарастырылған барлық қаражатты қорларға толық жұмсауына ықпал етуі мүмкін, тіпті егер бұл қажет болмаса да, келесі кезеңдерде материалдық шығындардың азаюына жол бермеу үшін.

Алайда, материалдарды (шикізатты) бюджеттеу айқын артықшылықтарға ие. Материалдар бюджеті ұйымның іс-әрекетін өндірістік бағдарлама және құрылымдық бөлімшелердің осы мақсаттары бойынша байланыс

мақсаттарымен үйлестіруді қамтамасыз етеді. Материалдардың бюджетін жасайтын менеджерлер материалдардың өзіндік құны мен пайдалылығы туралы ішкі және сыртқы жағынан бизнес - ортадағы мүмкін болатын өзгерістер туралы ойлануға мүмкіндік алады. Осылайша, осы материалдар қалыптастыратын құндылықты талдауға деген ұмтылыс ынталандырылады. Бұл ұйымның өзгерістерге жақсы дайындалуына және туындаған проблемаларға алдын-ала жауап бере алатындығына ықпал етеді. Жақсы құрастырылған материалдар бюджеті ресурстар мен ақша қаражатын бөлуге, қаржыландыруға және инвестициялауға қатысты шешімдерді жақсартады. Материалдарды бюджеттің орындалуын талдау, мысалы, ауытқуларды талдау арқылы қызметті бағалауға ықпал етеді [6,7].

Қорытындылар

Осылайша, қорлардың логистикалық схемасын қаржылық қамтамасыз етуді жоспарлаудың негізі келісімшарттар мен кәсіпорынның өндірістік қуаты болып табылады деп айтуға болады. Қорларды қаржылық жоспарлау мынадай өзара байланысты және дәйекті іс-шараларды қамтитын болады:

- кәсіпорынның өндірістік қуатын ескере отырып, дайын өнімді өткізуге келісімшарттар жасасу;

- жоспарланған кезеңнің басы мен соңындағы қалдықтарды ескере отырып, дайын өнімді өндіру бюджеті;

- жоспарланған кезеңнің басы мен соңындағы қалдықтарды ескере отырып, материалдардың (шикізаттың) бюджеті;

- материалдарды сатып алуға келісім-шарттар жасасу;

- ақша қаражатының қозғалысын болжау;

- жеткізушілерге және сатып алушылардан жоспарланған ақша ағындарын салыстыру [8,9]. Дайын өнімді сатып алушыларға сату жөніндегі келісімшарттардың шарттарын ескере отырып, айларға бөлінген тоқсандар бойынша сатып алушылардан жоспарланған кезеңге ақшалай қаражат түсімінің бюджетін қалыптастыруға болады. Осы кестенің деректері ақша қаражаттарының түсуі сияқты «операциялық қызмет» бөліміндегі компанияның ақша қаражаттарының қозғалысын болжауға енгізілуі керек [10]. Сатып алушылардан түскен қаражат туралы жоспарланған деректерді операциялық қызметтен түскен ақша қаражаттарының түсуіне қатысты ақша болжамын қалыптастыру кезінде пайдалану керек. Бұл деректер жоспарланған болса да, нақты болады, өйткені олар есептеу мерзімдері бойынша келісімшарттардың шарттарын ескере отырып қорытынды жасауға болады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

- 1 **Афанасьев, П. Г.** Қорларды басқарудың және жиһаз өнімдерін сатуды бюджеттеудің заманауи тәсілдері [Мәтін] // Қаржы. – 2002. – № 1. – Б. 22.
- 2 **Друри, К.** Қорларды тиімді басқару [Мәтін]. – Хабаровск : Хкиппк баспасы, 2000. – 202 б.
- 3 **Бадюкин, О.В.** Көп деңгейлі жүйелердегі қорларды басқарудың әдістемелік тәсілін әзірлеу [Мәтін]. – Минск, 1994. – 322 б.
- 4 **Штофф, В. А.** Бизнес-шешімдер үшін басқару есебі [Мәтін]. – Л.: ЛГУ, 1993. – 328 б.
- 5 **Добровольский, Е. К.** Тиімді бюджеттеу принциптері [Мәтін]. – СПб, 2013. – 346 б.
- 6 **Зайцев, А. М.** Қаржылық жоспарлау және болжау [Мәтін]. – М.: Мектеп технологиялары ҒЗИ 2009. – 390 б.
- 7 **Бекетов, Н.В., Денисова, А.С.** Қаржылық жоспарлау және бюджеттеу [Мәтін] / идеялар мен идеалдар. – 2010. – № 1(3). – Т.2.-Б. 11–20.
- 8 **Дрок, Т. Е., Коптева, Е. В.,** Қаржылық жоспарлау әдістері мен шешімдері. НИПКиПРО баспасы, 2005. – 430 б.
- 9 **Разумовская, С. Д., Шуклин, М. С.** Қаржылық менеджмент. Қаржылық жоспарлау [Мәтін]. – СПб; 2017. – 562 б.
- 10 **Савкина, Р. В.** Кәсіпорында жоспарлау және шикізатты бюджеттеу [Мәтін]. – Казань : КГУ.; СПб. : ГАФКиСим. П. Ф. Лесгафта, 2005. – 370 б.

REFERENCES

- 1 **Afanasev, P. G.** Qorlardy basqarıdyń jáne jihaz ónimderin satıdy búdjetteıdyń zamanaıy tásilderi [Modern methods of inventory management and budgeting for the sale of furniture products]. Qarjy. – 2002. – № 1. – B.22.
- 2 **Drury, K.** Qorlardy tiimdi basqarıy [Effective resource management]. Habarovsk: Hkippk baspasy, 2000. – 202 b.
- 3 **Badokın, O. V.** Kóp deńgeili júielerdegi qorlardy basqarıdyń ádistemelik tásilin ázirleıy [Development of a methodological approach to resource management in multi-level systems]. Minsk, 1994. – 322 b.
- 4 **Shtoff, V.A.** Biznes-sheshimder úshin basqarıy esebi [Management accounting for business solutions]. LGÝ, 1993. – 328 b.
- 5 **Dobrovolskiı, E.K.** Tiimdi búdjetteıy prınsıpteri [Principles of effective budgeting]. Sankt-Peterbýrg, 2013. – 346 b.
- 6 **Zaisev, A. M.** Qarjylyq josparlaıy jáne boljaıy [Financial planning and forecasting]. – Mektep tehnologialary ǴZI, 2009. – 390 b.

7 **Beketov, N.V., Denisova, A.S.** Qarjylyq josparlaý jáne búdjetteý [Methods and solutions of financial planning]. -2010. – № 1(3). – Т.2-В. 11–20.

8 **Drok, T.E., Kopteva, E.V.:** Qarjylyq josparlaý ádisteri men sheshimderi. [Methods and solutions of financial planning]. Nıpkıpro baspasy, 2005. – 430 b.

9 **Razýmovskaja, S.D., Shýklin, M.S.** Qarjylyq menedjment. Qarjylyq josparlaý [Financial management. Financial planning]. Sankt-Peterbúrg, 2017. – 562 b.

10 **Savkina, R. V.** Kásiporynda josparlaý jáne shıkızatty búdjetteý [Planning and budgeting of raw materials at the enterprise]. Kazan: KGÝ.; Spb.: Gafkısım. P. F. Lesgafta, 2005. – 370 b.

Материал баспаға 21.09.22 түсті

*Т. М.Маратов

Торайгыров университет, Республика Казахстан, г.Павлодар.

Материал поступил в редакцию 21.09.22.

ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ СЫРЬЕВЫХ РЕСУРСОВ

В данной статье представлена теоретическая модель формирования профессиональных компетенций по выявлению преимуществ и недостатков бюджетирования и оптимизации бюджетирования, разработанная в рамках магистерской диссертации» «Преимущества и недостатки бюджетирования сырьевых ресурсов». При использовании подхода, рассмотренного в этой статье, процесс бюджетирования фокусируется на целях и задачах организации путем привязки пакетов решений к этим целям. Поскольку это требует активного участия менеджеров и сотрудников в подготовке пакетов решений, они начинают лучше понимать динамику затрат. Такой подход может привести к эффективному распределению ресурсов и общему снижению затрат. Кроме того, из бюджета исключаются незначительные виды деятельности и процессы. Кроме того, бюджетирование «с нуля» занимает много времени. Для каждого пакета решений необходимо собрать соответствующие данные и оценить некоторую неизвестную информацию. Кроме того, бюджетирование «с нуля» требует много времени для оформления большого количества документов и оценки пакетов решений. При определении критериев

ранжирования пакетов решений могут возникать конфликты, а менеджерам требуется больше навыков в области бюджетирования. Поскольку бюджетный цикл составляет один год, краткосрочные цели могут быть предпочтительнее долгосрочных.

Ключевые слова: бюджетирование сырьевых ресурсов, планирование бюджетов, программа предприятия, остатки сырья, преимущества бюджетирования, недостатки бюджетирования.

* T. M. Maratov

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 21.09.22

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF RAW MATERIALS BUDGETING

This article presents a theoretical model of the formation of professional competencies to identify the advantages and disadvantages of budgeting and budgeting optimization, developed within the framework of the master's thesis «Advantages and disadvantages of budgeting of raw materials». When using the approach discussed in this article, the budgeting process focuses on the goals and objectives of the organization by linking solution packages to these goals. Since this requires the active participation of managers and employees in the preparation of solution packages, they begin to better understand the dynamics of costs. This approach can lead to efficient resource allocation and overall cost reduction. In addition, non-essential activities and processes are excluded from the budget. In addition, budgeting «from scratch» takes a lot of time. For each solution package, it is necessary to collect relevant data and evaluate some unknown information. In addition, budgeting from scratch requires a lot of time to process a large number of documents and evaluate solution packages. Conflicts may arise when determining the criteria for ranking solution packages, and managers need more skills in the field of budgeting. Since the budget cycle is one year, short-term goals may be preferable to long-term ones.

Keywords: budgeting of raw materials, budget planning, enterprise program, raw material residues, advantages of budgeting, disadvantages of budgeting.

Теруге 21.09.2022 ж. жіберілді. Басуға 30.09.2022 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

1,14 Мб RAM

Шартты баспа табағы 7,59

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген А. К Мыржикова

Корректор: А. Р. Омарова, Т.А. Оразалинова

Тапсырыс № 3972

Сдано в набор 21.09.2022 г. Подписано в печать 30.09.2022 г.

Электронное издание

1,14 Мб RAM

Усл.п.л. 7,25. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка А.К Мыржикова

Корректор: А. Р. Омарова, Т.А. Оразалинова

Заказ № 3972

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz